

ALDO SARI

L'ARQUITECTURA CATALANA A L'ALGUER*

Situada damunt d'un baix promontori que controla l'ampla rada que s'obre a la mar occidental, l'Alguer ha revestit des del seu origen un paper de gran relleu econòmic i estratègic.

Fundada per la potent família genovesa dels Doria¹, que en el segle XIII la cunya de poderoses muralles² com a baluard contra la política pisana d'establiment i d'expansió comercial en el Septentrió de Sardenya, vers la meitat del Tres-cents esdevingué el principal objectiu de la campanya militar de la Confederació catalano-aragonesa per a la conquesta de l'illa.

Pere III, cada vegada més conscient de la importància estratègica de la possessió de la fortalesa de l'Alguer, després d'haver-la ocupada, a preu de pèrdues i compromisos, una volta entrat a la vila el 16 de novembre de 1354³, com a primera disposició n'havia expulsat els habitants i l'havia repoblada amb elements "catalans e aragoneses", als quals havia donat "totes les possessions, ço és, cases e terres e vinyes del dit lloc e de son terme"⁴.

Era començat així aquell procés de radical transformació que faria de l'Alguer, en la llengua, en els costums i en l'arquitectura un gelós enclavament català.

La conquesta aragonesa no comportà de tota manera, modificacions immediates en l'estructura urbana.

A l'interior de les formidables muralles, a les quals era confiada - amb el Castell de Càller - la seguretat de la possessió de l'illa, l'Alguer mantingué el dibuix planimètric de l'època genovesa, definit per una sèrie de recorreguts continus paral·lels a la ratlla de costa, el principal eix viari del qual, la "Carraria Sancti Antonii", corresponia a l'actual Carrer de Cavour, segons una instal·lació de tipus prevalentment lineal que descendia directament d'aquells realitzats per Gènova el 1139 a Portovenere i, a la fi del segle XI, a Bonifaci.

*Aquest treball té com a base una comunicació presentada a les jornades d'estudi *L'Alguer, Catalunya i la Mediterrània. Història d'una ciutat i d'una minoria catalana a Itàlia*, (segles XIV-XX), L'Alguer, 30 d'octubre - 2 de novembre de 1985.

Després, en el segle XV, amb la fusió de l'antic establiment del barri de Vilanova mitjançant noves edificacions, que seguien el traçat dels horts urbans, la vila assumia, en els límits de les seves muralles, aquella instal·lació edilícia que va conservar gairebé immutada fins a la segona meitat del Vuit-cents.

Al segle XV es remunten també les primeres testimoniances arquitectòniques de tipologia catalana.

Per a l'Alguer, tanmateix, no es pot parlar d'aclimatació del gòtic català, fenomen propi de tota cultura importada i que, en canvi, retrobem a la resta de Sardenya on les tendències autòctones interfereixen amb les formes del Llevant ibèric, sinó més aviat, com resulta de manera evident de l'examen de les obres, d'un reeixit trasplantament de la ideologia artística catalana. De manera que les formes i les tècniques que s'expliquen a l'Alguer, no a tort anomenada amb feliç metàfora Barceloneta, no són altres que les formes i les tècniques de Catalunya o, si volem, de la mare pàtria. I no podria ser diferentment, si considerem la seva història, a partir de la disposició d'expulsió de Pere III, que transformava la ciutadella sardo-genovesa en un poble català.

Precisament en els últims vint anys del Quatre-cents hi ha la reedificació, segons aquelles constants espacials i volumètriques que caracteritzen l'arquitectura catalana, de l'església de Sant Francesc dels Menors Conventuals⁵, presents a la ciutat almenys des del tercer decenni del segle XIV, més o menys quan el pontífex Joan XXII, amb la butlla "Ex munere coelestis" de 15 de juny de 1324, havia autoritzat el Ministre general de l'Orde a obrir dos nous convents, els probablement de l'Alguer i d'Eslésies⁶.

D'aquesta reestructuració en resten avui l'àrea presbiterial, el claustre amb part del convent, el campanar i pocs altres elements sobreviscuts a l'enderrocament del 1593, que interessà l'església en tota la zona central, amb la caiguda de la nau i de la major part de les capelles⁷.

Al moment de la seva reconstrucció, començada de seguida i conclusa, com referix Francesc Vico, el 1598⁸, es reemplaçà en lloc de l'esquema originari amb aula l'actual amb tres naus conforme al nou verb classicista que, importat a Espanya des d'Itàlia, llavors penetrava per aquella via també a Sardenya.

Sant Francesc, doncs, es presentava, com es dedueix de les estructures i de les fonts documentals, inspirat en planta i en alçada en modalitats gòtico-catalanes. La nau única flanquejada de capelles en efecte derivava d'aquella arquitectura, model per a la resta de tots els edificis eclesiàstics construïts a Sardenya des del segle XV al XVIII, després de la solitària presència en el XIV del santuari de Bonaire⁹. I el presbi-

teri, lluminós i tan alt i tan ample com l'aula - a diferència del que es verifica a les esglésies sardes de matriu catalana, en què la nau acaba a una paret on s'obre un absis més baix i més estret -, confirmava l'adhesió directa als exemples catalans. La mateixa correspondència entre el nombre dels costats del presbiteri pentagonal (obtingut en planta per la juxtaposició d'un quadrat amb un semihexàgon) i el dels trams de l'aula, pròpia de la tradició iconogràfica catalana, no trobava confrontacions en l'illa, si s'exclou el santuari de Bonaire - edificat per maestranques catalanes entre el 1324 i el 1326, és a dir, en el període que va del setge de Càller a l'ocupació del Castell -, que, abans de l'adaptació de la façana actual i de l'addició d'un nou tram (1895), també tenia un nombre de trams idèntics als dels costats del polígon absidal¹⁰.

A més de l'organització espacial, la catalanitat de Sant Francesc és declarada pels particulars arquitectònics, com ara voltes, pilastres, capitells i motlures en general, pels quals no són possibles altres referències que amb Catalunya i amb els països que culturalment en depenen.

El presbiteri, d'on pot començar la investigació de les estructures gòtiques, és cobert d'una original volta a nervadures, el dibuix de la qual es desenrotlla d'acord amb la interessant iconografia: l'estrella sobre l'àrea quadrada genera des d'un medalló de les claus secundàries quatre veles romboïdals, que descarreguen als angles del semihexàgon, sobre les cartel·les de la mateixa volta estel·lar i sobre dos pilastres a feixos de nervis. Aquests, així com els brancals de l'arc d'accés al presbiteri, recolzen sobre altes bases des de les quals s'originen les columnetes, els cavets, els tors i els llistells que els componen i que en l'arc triomfal continuen sense interrupció, sobre els pseudo-capitells, en l'arquivolta. El tipus de les bases dels pilars, que, col·locades sobre tambors i plints altíssims, s'insereixen una al costat de l'altra a diferents alçàries, és comú a molts monuments erigits en el Llevant espanyol des del segle XV al XVI. És suficient citar a tal propòsit la porta del Palau Berenguer d'Aguilar a Barcelona, les finestres del Castell de la Geltrú a Vilanova i la Geltrú, els alts basaments de la façana de mar de la Llotja de Mallorca i els de la Llotja de València, tots del segle XV, i, també a València, les obertures del Palau de la Generalitat construït entre el 1481 i el 1541. Confrontacions igualment puntuals es poden instituir amb el portal cinc-centista de la Col·legiata de Gandia, al País Valencià, i amb la Porta del Born de Santa Maria del Mar a Barcelona, (segle XVI). A Sardenya motlures similars, formades per bases petites sobre sòcol·lis, compareixen a final del segle XV al portal català de Sant Gavi de Port Torres, i continuen en el segle XVI, però sobre sòcol molt alt, en el portal de Sant Andreu a Sedini (1517) i als arcs d'ingrés

a les capelles del santuari de Nostra Senyora de Bonaire ¹¹. L'esquema dels perfils motllurats dels arcs que giren a feixos sense solució de continuïtat enllà dels pseudo-capitells, present en l'Espanya del segle XV, es retroba a Sardenya sobretot en el XVI, com ho atesten les capelles catalanes de Santa Maria de Vallvert a Esglésies (1592), la Puríssima (1554), al Castell callerès, l'arc triomfal de la parroquia de Montserrat - Càller (anterior al 1590) i les capelles de la capçalera de la catedral de l'Alguer, anteriors al 1578.

Les mateixes característiques formals ensenyen les capelles que s'obren, dues per cada costat, en la zona quadrada de l'àrea presbiteral. La segona a l'esquerra té els permòdols, sobre els quals descansen els nervis de la volta i els capitells de l'arcada d'accés, ornats amb motius a trenat i, a la paret de dreta, una porta d'arc rebaixat sobre mènsules de medallons perpendiculars, en les quals el cordó enrotllat i nuat esdevé un insòlit element decoratiu. Tals motius recorden els semblants que es despleguen als portals de la Casa del "Cordon" a Burgos, erigida a final del segle XV per a Don Pedro Fernández de Velasco, comte de Haro, i del Palau Abbatellis a Palerm, que Mateu Carnilivari construï el 1480 per a Francesc Abbatellis, Gran Senescal i Mestre Portolà del regne, magistrat de la ciutat, la muller del qual, Elionor Soler, era nadiua de Barcelona.

Les mènsules perpendiculars són d'altra banda molt properes a les de les nervadures secundàries en la volta de la Llotja de València (1480 - fi del segle XV). En la mateixa capella els permòdols són coronats per una garlanda de fullatge arbori sostingut per cordes directament inspirada en les de les claus de volta del quatre-centista Mausoleu dels Requesens en la seu de Lleida, amb el qual es poden, a més, comparar les siluetes dels bordons.

També la galeria del damunt de les capelles de l'esquerra es flexiteix segons maneres catalanes. És composta per tres arcades, de les quals la central, menor de llum i d'alçada, a diferència de les dues laterals no és perfectament de mig punt, sinó que assumeix un aspecte vagament trilobat de deix quasi mudèjar. En les laterals corren al llarg del gruix dels muntants i en l'intradós motlures a tors, llistells i mitjancanyes que, segons el gust per l'insòlit típic del gòtic tardà es desenvolupen amb moviment espiraliforme.

Aquestes recorden immediatament models cèlebres, com la Llotja de Mallorca (1426-1451) de Guillem Sagrera, i la de València, que s'hi inspira, construïda, mig segle després sota el regnat de Ferran el Catòlic, per Pere Compte, l'arquitecte que contemporàniament treballava a la fàbrica del Palau de la Generalitat en la mateixa ciutat. Compte, però, introduí una variació important respecte a la Llotja de Mallorca,

és a dir, modificà les columnes helicoidals substituïnt als cantons vius un bocell enèrgic, augmentant la concavitat dels cavets i separant els dos elements amb un llistell. Aquesta variant, de més subtil pictoricisme, és la mateixa que es retroba a l'Alguer.

Una precisa correspondència, enllà de la diferent morfologia de les arcades, s'institueix també amb el pòrtic lateral català (1465) de la Catedral de Palerm, on en els intradossos es retroba el mateix partit decoratiu. A Catalunya les formes helicoidals que torcen les columnes, típiques del segle XV, es perllongaren per tot el Cinc-cents, com proven la Galeria del segon ordre del Claustre de Sant Francesc a Bellpuig d'Urgell, on les columnes continuen amb el mateix joc de torcions en les arquivoltes, i la porta del Trentenari (1580) de la Casa de la Ciutat de Barcelona, ara entrada al Saló de Cent a la planta noble de la mateixa, on les columnes laterals, inspirades en les de les Llotges de Mallorca i de València, es desenrotllen amb exasperada goticitat en un context ja classicista.

Recolzat sobre un dels costats del polígon presbiterial, s'eleva a l'exterior el campanar prim, de planta quadrada en el primer ordre i hexagonal en els successius, conclòs per cresteries i agulla piramidal adornada de frondes rampants a les arestes.

Aquest, amb el de la Catedral i amb els altres que en l'illa en derivaren, són entre els pocs sobreviscuts del tipus de campanar a coberta piramidal ja difós en tota la costa llevantina d'Espanya i del qual es recorden, a més dels exemples desaparaguts de Santa Caterina (1252-1268) i de Sant Domènec de Puigcerdà, el campanar de Sant Feliu de Girona, construït entre el 1368 i el 1392 per Pere Sa Coma, l'agulla del qual resulta però trencada per la caiguda d'un llamp el 1561, i aquells quatre-centistes de Sant Martí Vell a Madremanya, a prop de Girona, i de Santa Maria de Vilafranca del Penedès.

A la reconstrucció del 1593-98 pertany, al contrari, l'elegant portal arquivatrat de gust plateresc que s'obre a la façana.

Sobre els pilastres a canals descansa l'arquitrau esculpit a baix relleu, en les extremitats del qual, en eix amb els muntants, hi ha dues àmfores per part amb fullatge i en l'espai central, flanquejants l'escut franciscà, vuit amorets amb els símbols flanquejants de la Passió, segons una iconografia que tingué vasta difusió en l'època contrareformista.

L'Alguer, a la qual el 1501 havia estat reconegut el títol i el privilegi de ciutat¹², fou instituïda com a diòcesi pel papa Juli II, amb butlla del 8 de desembre del 1503, que, confirmant una altra butlla del seu predecessor Alexandre VI, decretava la fusió dels bisbats de Bisarcio i

de Castro amb el d'Ottana (llavors gairebé del tot despoblats), i el trasllat d'aquesta última seu a l'Alguer¹³; cosa que no es va fer efectiva fins el 1514¹⁴.

Per molt de temps la ciutat no tingué un edifici digne per a servir com a Catedral; a tal fi havia estat adaptada la parròquia erigida sota els Dòria¹⁵ i dedicada a la Verge Maria.

Sols a la meitat del segle XVI es començà a pensar concretament en la construcció d'una nova seu¹⁶. En la vella es decidí de substituir una arquitectura solemne i "moderna", no diferent de les de la mare pàtria i particularment de la Catedral de Barcelona, utilitzant mentrestant, per a les funcions de culte, l'església de Sant Miquel¹⁷.

Les ambicions d'un tal projecte no trobaren, però, correspondència en les reals possibilitats financeres de la ciutat, de manera que es comprenen la durada de la fàbrica (la Catedral no fou consagrada solemnement fins el 26 de novembre de 1730) i les nombroses interrupcions¹⁸. Vista la impossibilitat d'acabar una impresa tan gran, malgrat les donacions dels particulars, el concurs de la ciutat i les vendes dels censals per part dels fabricuers, el 1579 hom s'adreçà finalment al rei per un ajut resolutiu.

Era previst, en efecte, que una part dels balanços aprovats cada any pels Parlaments sards a favor de la Corona fos destinada a les construccions religioses de l'illa¹⁹. Però, Felip II, en compte de la moneda esperada, va contestar amb una carta, datada el 6 de desembre del 1579, la qual és una obra mestre de destacada indiferència reial²⁰. Al sobirà, que havia heretat del pare, amb el regne, la difícil solució dels problemes mediterranis - el primer i el més greu dels quals, el relatiu a les incursions barbaresques augmentades després de la victòria cristiana de Lepant, el 7 d'octubre de 1571, la qual, assenyalant el principi de la decadència naval turca, havia deixat camp lliure a les accions de pirateria dels musulmans del Nord d'Àfrica, contra els quals resultaven vana tots els intents de defensa -, segurament degué semblar follia el presumptuós requeriment de contribucions per a una nova seu, just en aquell moment, per part de la Universitat algueresa.

A més, el 1578, agreujant-se la situació a la Mediterrània occidental pels continus atacs dels pirates contra les localitats sardes, havia estat nomenat un Visitador general per a l'estudi de les obres defensives, la realització de les quals hauria comportat noves i carregoses imposicions fiscals²¹.

No obstant el mancat ajut, i gràcies a les contribucions extraordinàries ofertes per la ciutat i pels particulars, els treballs continuaren amb prou feines i el 1594 la nova catedral començà a funcionar com a

parròquia²², malgrat que la fàbrica no pogué dir-se efectivament acabada fins a mitjan segle XVII²³.

L'església, que mantingué la dedicació a la Verge Maria, té planta basilical de tres naus amb un transsepte tan extens que transforma quasi en central l'esquema longitudinal. En les naus menors s'obren dues capelles per costat dominades per matroneus i precedides per un cos transversal, quasi una mena de pseudo-transsepte, sobre els braços del qual descansen voltes cupulades. A l'encreuament de la nau central amb el transsepte, ambdós coberts amb amples voltes de canó, hi ha una cúpula poligonal vuitavada amb llanternó sobre un alt tambor amb finestres.

L'estructura més antiga - la capçalera, concebuda segons els esquemes de les grans catedrals gòtiques amb presbiteri, deambulatori i capelles radials - atesta immediatament l'estil al qual hauria hagut de conformar-se l'edifici sencer. A les capelles absidials gòtiques, les úniques realitzades del primitiu projecte, es flanquejaren en canvi en un estadi successiu les contrastants formes del Renaixement italià, en la seva particular declinació manierista dirigida cap al rigor acadèmic i a la "desconfiança en la llibertat emotiva"²⁴.

Encara avui hom pensa que el passatge de les formes gòtiques del presbiteri a les classicistes de les naus i del transepte hagi estat determinat per una precisa voluntat de Felip II, que, precisament el 1579, hauria condicionat el seu ajut a l'acabament de la catedral de manera oposada a com havia estat començada, és a dir, segons aquella tendència rigorista expressiva de la nova idealitat monàrquica que ell perseguia²⁵.

En realitat la resposta del sobirà als Consellers de la ciutat no contenia cap directiva d'estil.

L'invitació que als darrers mesos del 1577 el bisbe electe Andreu Bacallar dirigia a les autoritats cíviques per tal que es reprenguessin els treballs de la Catedral de manera que es cobrís almenys la "creu" i fer així la fàbrica apta per al regular desenvolupament de les funcions religioses²⁶, ens portaria a creure que la successiva adopció del verb manierista en la Catedral (anterior per tant a la suposada contesta de Felip II, si ja dos anys abans es demanava de voltar el creuer, d'estil, com havem dit, classicista) sigui més simplement brollada per una adhesió espontània a la nova orientació de gust introduïda des d'abans a Espanya pel mateix Felip II.

Es recordi el complex de l'Escorial (1462-84) en què l'estil sever, privat de decoracions, característic de l'arquitectura vignolesca, més en general del segon Cinc-cents italià era assumit en la seva rigorosa i geomètrica puresa formal com a símbol d'una societat monàrquica-

ment centralitzada. D'altra banda, a Sardenya és possible individuar en d'altres obres arquitectòniques edificades al voltant d'aquells anys el mateix canviament d'estil: basti citar les esglésies de Sant Agustí Nou i del Carme (1580) a Càller, la Capella del Rosari (1580), Sant Domènec, també a Càller, i l'església de Jesús i Maria, ara de Santa Caterina, a Sàsser, també aquesta començada el 1580, totes les quals expressen o intenten d'expressar el més sever rigor manierista.

Restaria, llavors, de fer notar la funció de guia cultural que, un cop més, l'Alguer, tràmit privilegiat amb Espanya també respecte a Càller i Sàsser, mostra d'haver exercit a Sardenya.

El presbiteri, l'únic gòtic juntament amb el campanar, ens enpeny a creure que l'edifici en el projecte originari devia inspirar-se en tipus presents a Catalunya, però d'ascendència francesa, que tenen de tres a cinc naus i són conclosos per deambulatori i capelles radials - com les catedrals de València, Barcelona, Girona, Manresa, Tortosa -, tipus que conviuen amb el més comú de nau única i absis poligonal.

La capçalera, de planta semidecagonal, té cinc capelles radials, una per cada costat del polígon, que s'obren en el presbiteri amb grans arcs apuntats les motlures dels quals, constituïdes per una semi-columna, dues copades de diferent secció i una última columneta subtil, giren sense solució de continuïtat pel damunt dels pseudo-capitells. La primera capella de l'esquerra, de planta rectangular i volta de creueria sense nervis amb mènsules d'inspiració renaixentista, s'ha de considerar l'última duta a terme. La segona, sempre de planta rectangular, té en canvi la creueria amb nervadures que neixen directament dels cantons, segons una modalitat que trobem en la Sala capitular de Sant Joan de Perpinyà (1433-1437), a la de la Catedral de Mallorca (conclusa el 1433) que té com a precedent directe la Llotja de la mateixa ciutat, i a la Sala dels Barons (1448-1457) del Castelnuovo de Nàpols, obres totes de Guillem Sagrera. La tercera, la central, sobre la qual descansa el campanar, té planta quadrada i és coberta de manera singular. La volta, de fet, és formada per una pseudo-cúpula circumscrita per un bordó robust i connectada al quadrat de base mitjançant quatre petxines. Dels cantons situats al dessota parteixen els nervis que, sobreposant-se a les estructures descrites, divideixen la volta en quatre veles, recreant així la imatge tradicional de la creueria amb nervis. De la invenció, de gran eficàcia visiva, derivarà en el segle successiu la coberta de l'"arxivet" de la Catedral d'Oristany, un dels més extraordinaris exemples de simbiosi gòtico-classicista de l'illa. Les altres capelles reprenen la planta rectangular de les precedents i són volta-des amb creueria nervada.

Als cantons del polígon absidal s'aixequen després sis paràstades

de secció hexagonal, dividides en tres ordres pel rodar, a un terç de llur alçària, de 30 graus dels angles de l'hexàgon, de manera que aquests es troben en eix amb els costats situats al dessota i amb els del terç superior.

L'ús de suports poligonals o circulars especialment per a la divisió de les naus era prou difós al Llevant ibèric, atès que llur forma neta i pura, no interferint amb el joc de les motlures en la immediata comprensió de l'espai interior, n'evidenciava la unicitat, element distintiu i constant de l'arquitectura catalana. A l'Alguer, de tota manera, el suport poligonal és reelaborat amb gust plateresc, i traient de la senzillesa de les formes geomètriques insòlits motius decoratius que s'originen d'una mínima variació dels elements.

I heus aquí, en efecte, que el costat d'improvís, a una determinada alçària, es canvia en cantó amb un inusitat enriquiment cromàtic.

Demostracions de la tria en direcció estructural-decorativa de suports poligonals ja n'hi havien hagut a Catalunya, encara que amb resultats menys ardits, en el pòrtic de la Casa dels Arxius a l'Hospital de la Santa Creu a Barcelona, del segle XV, en la sala superior del Palau municipal de Catí (segle XV) i en els del pati de la Casa de l'Ardiaca (segle XVI) sempre a Barcelona, que presenten tots el motiu subtilment dinàmic de les cares còncaves entre cantons vius o arrodonits.

El campanar de torre octagonal fa part morfològicament, així com el de Sant Francesc, d'una tipologia comuna a Catalunya. Als exemples ja citats es poden afegir els campanars de la Seu Vella de Lleida (segle XIV-XV), del Monestir de les Clarisses a Pedralbes (Barcelona), de Santa Maria de Cervera, de Santa Maria de Balaguer, tots però amb cobertura plana i del segle XV. Endemés, han d'ésser recordats a Barcelona els de la Capella de Santa Àgata, la "torrela" de la façana occidental de Santa Maria del Mar, l'independent de Santa Maria del Pi, comensat el 1379 i dut a terme el 1463 per Bartomeu Mas, i finalment el campanar de la Catedral; a València "el Miquelet", també independent i construït entre el 1381 i el 1453, del qual les amples finestres amb guardapols de la cel.la campanària i els prims contraforts angulars són molt propers als del campanar alguerès. Arquetipus formal de tals campanars prismàtics pareix haver estat el de Santa Caterina de Barcelona (dstruït amb l'església el 1837; quadrat en la part baixa i més a dalt octagonal, com el de la catedral de Tarragona, s'aixecava damunt d'una capella lateral i era conclòs per una agulla massissa amb frondes als angles), el qual, amb l'altre de Sant Martí Vell, era també el més semblant al nostre.

A Sardenya, també amb solucions arquitectòniques derivades del gòtic català, preval el campanar de torre quadrangular amb les poques

excepcions, endemés de l'Alguer i dels que en derivaren en el Septentrí de l'illa, de la Seu d'Oristany i del de Sant Lleonard a Serramanna.

Prismàtic era també, com resulta per un dibuix del 1823, el desaparegut campanar que s'alçava sobre la capella a la dreta del presbiteri en la franciscana església de Santa Maria de Betlem a Sàsser, el qual però s'acabava amb terrat amb merlets angulars esglaonats semblants als de la Llotja de Mallorca.

I si el campanar a hexàgon irregular del Santuari de Bonaire (1324²⁶ erigit sobre la volta de la capella absidal semioctagonal, pot vantar-se d'un indiscutible primat cronològic, de tota manera no sembla que es pugui indicar com a model per a ulteriors anàlogues construccions, com proven, totes a Càller, les torres quadrades de Santa Eulàlia, construïda abans del 1371, i de Sant Jaume (1442), veritable prototípus aquest últim de les architectures sardes de matriu catalana.

A la base del campanar s'obre un elegantíssim portal, els muntants del qual, dividits per tres motlures que volten a l'intradós ogival, es despleguen en nítides superfícies. L'extrados amb arc inflex, acompanyat d'una continguda decoració foliàcia, és conclòs al cim per un floró flordelísat. A les extremitats dels brancals, dos pinacles carregats de frondes i florons, que aconseguen, sota la cornisa del primer pis, la mateixa alçada del floró, enquadren solemnement el portal. El refinat joc decoratiu i la clara disposició dels plans en fan un exemple de rara qualitat, digne de figurar entre els més cèlebres de Catalunya, en els quals palesament s'inspira. Recordem les portes de la Pietat (1455-57) i de Santa Eulàlia (meitat del segle XV) de la Catedral de Barcelona, del Born a Santa Maria del Mar, de l'església dels Sants Just i Pastor (segle XVI) a Barcelona, sense oblidar els portals de les façanes de les Llotges de Mallorca i de València, o els de les esglésies de Sant Nicolau de Ciutat de Mallorca i de Castelló d'Empúries. L'acurada execució dels elements ornamentals ensenya com les mestrances haurien estat educades per una llarga tradició, qual podia desenvolupar-se en les fàbriques catalanes encara lligades per tot el segle XVI a repertoris gòtics. Una factura semblant no trobem pas en les obres dels picapedrers sards, caracteritzades - en la transposició vernacla d'una forma culta - per una simplificació i un aixafament dels relleus, pròpis, per la resta, de cada tipus de reelaboració illenca d'estils importats, així que es configuren com a reflex d'un substrat autòcton. El motiu del portal flordelísat de fet compareix en nombroses altres esglésies sardes dels segles XVI-XVII, des de les de Santa Júlia de Pàdria i Santa Victòria de Thiesi a les parroquials de Sant Jordi de Pozzomaggiore, de Sant Andreu de Giave i de l'Arcàngel Gabriel de Cherèmule; de Sant Jordi de Perfugas (segle XV-XVI) a Santa Clara de Cossoine, reduït però a una

bidimensió i a un decorativisme cintiforme que trobem també en edificis més tardans.

Els treballs de la Catedral, interromputs probablement al moment de la cobertura de la primera capella de l'esquerra de la girola, prossegueixen després segons les formes renaixentistes tardanes amb tres naus dividides per pilastres i columnes toscanes amb èntasi molt pronunciada. L'interior, de tota manera, gràcies a la mínima diferència d'alcària de les naus laterals respecte a la central i a l'embranchida dels suports que susciten una clara continuïtat ambiental, mostra un respecte encara pel principi de la unitat espacial, caràcter distintiu del gòtic català.

Les activitats comercials i les riqueses conseqüents, les relacions contínues amb Catalunya semblen haver creat a l'Alguer, almenys a partir del segle XV, un esperit d'emulació dels resultats estètics de la mare pàtria ultra que en l'arquitectura religiosa també en la civil. En aquesta el model més comú del qual hom s'inspira és el de la casa privada urbana catalana, la façana de la qual, oberta al carrer i caracteritzada pel llis parament en carreus de pedra regulars perfectament tallats, deriva de les del segle XII de Besalú, antiga capital comtal, i de Vilafranca de Conflent, on per la primera vegada compareix l'esquema que tindrà, amb lleugeres variacions, difusió més o menys universal en tot el regne d'Aragó - amb porta adovellada, és a dir portal amb arc de mig punt realitzat amb blocs molt allargats disposats en ventall a la planta baixa, pis superior il·luminat per finestres d'una o més arcades i, a la fi, coberta de teulada sobresortint o de terrat. L'arquitectura civil, pública i privada, excepte el tractament decoratiu d'uns quants elements, sobretot les finestres, aconsegueix el mateix concepte de racionalitat i puresa formal que havem verificat en els edificis eclesiàstics i que és el fonament de l'art català. El gòtic català és definit justament per l'extrema senzillesa de les estructures tendides a la geomètrica determinació de l'espai i dels volums, als quals no contradiuen les modalitats ornamentals de pura ortodòxia gòtica. I són aquelles trossos de sorprenent epifania en una arquitectura basada sobre principis d'ascendència clàssica i sobre formes horitzontals.

Pertanyen certament al segle XV alguns palaus senyorials d'emprenta gòtica conservats a la ciutat. Un d'ells, al carrer de Sant Elm, fou construït per la potent família jueva dels Carcassona i està en l'àrea de l'antic call. Els jueus constituïen a l'Alguer una florent comunitat que posseïa gràcies als tràfics de blat, corall i productes de la terra, però sobretot als préstecs, gran part de les finances de la ciutat. Malgrat les restriccions i les prohibicions, els havien arribat en el segle XV a assumir una posició clau en la vida econòmica del petit centre i revestien

també funcions públiques. El 1457, per exemple, la Col·lectori del dret del pes reial havia estat confiada a Mosé Soffer i en el mateix any Moisé Carcassona obtenia la concessió dels drets duaners i dels drets reials per a alguns barris²⁷.

El 1481 el Virrei Ximenes Pérez havia recorregut al mateix Moisé i al seu germà Nin de Carcassona per a obtenir un préstec amb el qual pagar els soldats enviats a Oristany²⁸. Però el 1488 una sèrie de Capítols, mirant de restablir les antigues ordenances anti-jueves, fou emanada pel Virrei de Sardenya Ignasi López de Mendoza, conformement a la política de centralització dels sobirans espanyols, els quals veien el poder jueu com un factor de disgregació nacional. Era el primer pas ver l'expulsió i la confiscació dels béns que foren efectuades quatre anys després. En efecte, el 31 de març de 1492, el Lloctinent general de l'illa, Joan Dusay executava l'edicte reial d'evacuació de Sardenya de tots els jueus i d'expropiació de llurs béns²⁹. També els Carcassona hagueren d'abandonar la vila i llur magnífica casa fou transformada en residència reial³⁰.

Si els edificis religiosos han mantingut intacta o quasi la disposició interior, l'habitació privada d'edat catalana ens ha pervingut generalment en un tal estat que és possible reconstruir-la tal com era solament mitjançant la documentació arxivística³¹ i alguns rars testimoniatges figuratius; mentre per a les façanes, afortunadament conservades més bé, resulten models comparatius de gran eficàcia els fronts de les cases de Catalunya, els quals, d'altra banda, corresponen a una precisa tipologia. Segurament també l'interior del nostre palau devia configurar-se, a la manera de les cases catalanes del temps, amb pati central en el qual es disposava l'escala d'honor descoberta que conduïa a la llotja del pla noble. El bell portal - amb grans dovelles que giren en ventall i llum senyalada per una motllura prima amb una lleugera columneta alveolada que continua, enllà dels capitells, en l'arquivolta - s'obre en la cortina llisa, constituïda per carreus, l'execució acurada de la qual, almenys en les parts no restaurades, esdevé, com succeeix sempre en edificis de matriu catalana, ella mateixa motiu ornamental. A l'esquerra hi ha altres obertures, de secció rectangular, més tardanes, les quals probablement substitueixen les finestres que ventilaven els magatzems i els estables. Recentment han aparegut al pla noble les restes de tres finestres geminades inserides en una cornisa rectilínia motllurada i decorades en l'intradós apuntat amb el motiu típicament gòtic dels tres arquets lobulats als quals se'n trenen altres tres de llum diferent. Justament aquests fragments ens permeten ara la reconstrucció de la façana, que resultaria una de les més fidels als models d'ultramar entre les conservades o reconstruïbles a l'illa i a Itàlia. La porta de mig punt

adovellada, una de les constants més pures del gòtic català, no necessita confrontacions, tan difoses són aquestes obertures a tota Catalunya des del pre-romànic al segle XVIII. De tota manera es poden esmentar les del Castell de Peníscola (segle XIII), d'una Casa d'Atzane-ta del Maestrat (segle XIV), de l'Hospital de Lleida, del Palau del Lloctinent (segle XVI) de Barcelona i, finalment, el portal de l'Avenç a Tàrragona. La decoració amb la columna alveolada que delimita el contorn interior del portal sembla treta de la porta gòtica de la Casa de la Ciutat de Barcelona. L'esquema decoratiu de les finestres, creat pel trenal d'arquets trilobulats, és també present en models d'ultramar, com en les obertures del primer ordre del Retaule major (segle XV) de la Catedral de Barcelona, actualment instal·lat en l'església de Sant Jaume, en les flamígeres de la Llotja de Perpinyà (1540), en una finestra de Can Brau, a Sant Antoni de Vilamajor (segle XVI), en una del Palau del rei Martí, a Poblet (segle XV) i, també, en les de la façana de mar de la Llotja de Mallorca. Molt semblants són a Sardenya les de la Casa Farris, a Sàsser, del segle XV.

L'altre palau, que presenta un frontis en gran part encara intacte, és l'anomenada Casa d'Albis. Havia pertangut a Pere de Ferrera, i deu la seva notorietat, més que als valors arquitectònics, al fet d'haver hostatjat Carles V, que el 1541 durant l'expedició contra Alger, havia fet etapa a l'Alguer³². L'edifici es desplega horitzontalment amb una recerca compositiva que, en l'atenta repartició geomètrica, es resol en una harmonia quasi clàssica. A la planta baixa hi ha les restes d'un gran portal adovellat que introduïa, també aquí, al pati amb escala descoberta i galeria superior (que s'havien mantingut encara en gran part intactes juntament amb l'"escalera de caracol" fins a la recent transformació de la casa a un condomini de minihabitacions), segons l'esquema que trobem en el Palau del rei Jaume II (primer quart del segle XIV) en el monestir de Santes Creus i que es difon fins al segle XVI en tot l'ecumenisme català; basti citar només l'hospital de Lleida (1454-1509/12) i, a Itàlia, el Palau Marzano de Carínola (1449-1458). El pis superior mira a la plaça Cívica amb quatre finestres, concloses per dos arcs de mig punt acostats i entallats en l'arquitrav segons l'esquema de les coronelles catalanes, i a les extremitats amb dues petites finestres, també amb arc de mig punt, en les quals la columneta alveolada dels muntants motllurats forma, continuant damunt dels capitells, una arc inflex. Les finestres geminades són confrontables amb les del palau dels reis de Mallorca a Perpinyà, i de l'Almudaina de Ciutat de Mallorca, totes de la darrereria del segle XIII - inici del XIV. En el nostre cas però les motllures de cavets, les columnetes que volten sense interrupció en els arcs, les bases i els capitells més elborats indiquen una cronologia posterior,

que confirma la col·locació en el Quatre-cents. Per les finestres amb arc inflex, molt comunes, es poden recordar alguns exemples sards, en els quals l'arc carenat és sobreposat al de mig punt, com el portal lateral de Sant Gaví, a Port Torres (segle XV) i el de Sant Jordi de Pèrfugas (segle XV-XVI). Igual configuració retrobem a més a Sicília a les finestres monoforades cegues dels campanars de Plaça Armerina i de la Seu d'Agrigent, d'ascendència catalana.

També la façana de Casa Peretti, abans Guió i Duran³³, al carrer de la Mercè (via Roma), ha de fer-se remuntar a final del segle XV i començament del XVI. S'obre a la planta baixa amb un pòrtic - actualment tancat - constituït per tres grans arcades lleument rebaixades i elegantment motllurades sostingudes per elaborats capitells fitomòrfics sobre pilars que recorden els prou senzills del claustre de Sant Francesc. Al primer pis, en eix amb les arcades hi ha fragments de finestres biforades amb arc de mig punt, inspirades en les del palau de Ferrera. Esquema porticat tenia també el front de la Sala d'armes, en la plaça Cívica, davant la Porta de Mar, avui completament reestructurat. Les finestres biforades, subratllades per guardapols motllurats, eren, però, amb arcs apuntats.

Els dos edificis pertanyen doncs a la mateixa tipologia dels que els segles XV - XVI es bastien a Sàsser al llarg del carrer denominat "platha de Cotinas" - artèria principal i centre del comerç i de la política ciutadana corresponent a l'actual avinguda Victor Emanuel II -, els "porticals" del qual foren tapats per ordre de l'Ajuntament en la segona meitat del Cinc-cents, i dels quals queden els magnífics exemplars de les Cases Guarino i Farris.

Però rastres d'habitacions privades en estil català se'n troben una mica per tot arreu en el centre històric sota els lliscants tardans que alteren i amaguen la veritable fisonomia. En l'estret carrer de l'Hospital, un dels més antics de la ciutat, contigu si no inclòs en el vell call dels jueus, s'individualitzen, en el net parament de carreus, els fragments de dos portals adovellats i una finestra coronella, mig partida, amb arcs, en aquest cas, inflexos i amb alçada lleument rebaixada.

Així, a la plaça de la Seu, la Casa Liperi incorpora una porció d'una altra porta adovellada i en el carrer Major, o de Carles Albert, el palau Gujó ha revelat sota el llisant una rosa de dovelles en ventall i esplèndids finestrals rectangulars amb alts timpans calats en la pedra.

La llista és molt llarga, del carrer de la Mercè, on hi ha restes de portals amb l'ampla roda de dovelles i una finestreta amb arc inflex, al carrer de Gilbert Ferret, on Casa Simon (ara Guillot-Zoagli), contruïda entre el Set-cents i el Vuit-cents, inclou una habitació catalana amb porta adovellada i, a l'interior, finestrella amb arc inflex i porta rebaixa-

da; del carreró de Serra, on miren belles façanes, entre les quals la posterior del Palau Gujó, amb finestres pròximes a les de Casa Peretti i un interessant finestró amb arc inflex, al carrer de Mallorca abundós en obertures que mereixen una atenció menys sumària. Al darrera de la Casa Trova, al carrer de Mallorca precisament, són aparegudes de recent una finestreta amb arc inflex i una biforada amb arquets ultrapassats pel característic punt mitjà d'origen típicament català. Finestres biforades semblants s'han manifestat també en el palau conegut popularment pel "del Pou salat", durant la restauració encara en curs.

Tals finestres, decididament desconegudes en el restant de Sardenya, són comunes en el Llevant ibèric, com atesten els Castells de Peratallada, Verdú i Santa Pau del segle XIII, el Palau de Vilabertran, la Casa de la Pia Almoina a Girona, Ca l'Abat de Castelló d'Empúries, la Casa Museu de Vilafamés, la façana del Palau municipal de Sant Mateu, els Castells de la Roca del Vallès i de Balsareny, tots del segle XIV, el Palau episcopal de Girona, la Casa de la Ciutat a Catí (1424-1428), el Palau de la Plaça de la Seu a Tarragona (segle XV), i a Barcelona la Casa Cassador, la Torre de Call de les Basses de Sant Pere (totes dues del segle XIV), les Cases dels Canonges en el carrer de la Pietat (segles XIV-XV, però restaurades radicalment el Nou-cents) i el Palau de la Generalitat. A Itàlia, valguin els exemples quatrecentistes dels palaus Bellomo i Pria (ara demolit) a Siracusa.

Sempre al carrer de Mallorca, un palauet, lateral a l'Oratori del Rosari - del qual resten en la façana dues belles portes a grans dovelles d'una estructura precedent -, mostra dos portals de mig punt amb el típic cromatisme d'ascendència pisana, en els carreus de calcari i traquita vermella de les arcades, que es poden atribuir a l'època dels Dòria, resultant així l'única testimoniança sobreviscuda de l'arquitectura genovesa a l'Alguer. En alt, sobre una cornisa molt senzilla, que ara no sobresurt més del pla vertical, s'obria un grup de finestres biforades amb arquets inflexos i intradós trilobulat, inserides en un parament amb porcions en *opus incertum* que, extraordinari a l'Alguer en edificis d'origen català, podria empènyer-nos a deduir també pel pis superior una cronologia precedent la conquesta aragonesa. La confirmació semblaria derivar d'aquella cornisa, sobre la qual descansen les obertures, constant en els edificis genovesos; però el tipus d'arc inflex i d'ornamentació ens reconduïxen sense cap dubte en ambient català, on efectivament es poden fer les confrontacions més pertinents. Com amb l'idèntic motiu amb arcs inflexos a la porta de la Capella de Sant Salvador, avui museu, a Eivissa. També la decoració floral que ocupa tot el lòbul central s'inspira, en la seva senzillesa, en la dels capitells dels claustres de Santa Anna a Barcelona (1494-1505), de Sant Joan de

les Abadeses i del Convent de Jonqueres (Barcelona); a Itàlia, es poden instituir relacions amb uns perfils de les finestres del Palau Lanza (segle XV) a Siracusa, també de matriu catalana.

En la primera meitat del segle XVI es construïa, després, la casa usualment denominada dels Dòria³⁴. Colpida en els bombardeigs de l'última guerra, ha perdut la morfologia interior minuciosament descrita en un inventari notarial compilat el 14 de desembre de 1575 a la mort de Pere Tibau, al qual el palauet pertanyia. En el frontis, que sortosament s'ha mantingut intacte, s'obre un portal d'inspiració plateresca, que testimonia encara una vegada la tempestivitat amb la qual les noves concepcions estètiques penetraven a l'Alguer. El restant de la façana, amb parament en carreus d'arenària local, la mateixa emprada per totes les obres edificades de la ciutat, és d'evident derivació gòtico-catalana, com indiquen les finestres rectangulars amb arquitraus calats i cornisa superior en balança, relacionables amb algunes de les exteriors del Palau de la Generalitat de València (1481-1541), on són iguals les motlures i el joc d'encaixos dels elements horitzontals i verticals, del Consolat de Mar, també a València, i de la Llotja de Perpinyà i amb aquelles, molt similars, d'una casa de Catí (segle XVI). Es poden establir també comparacions amb centres de la península italiana que gravitaren en l'òrbita aragonesa, per exemple amb una finestra del pati del Palau Abbatellis a Palerm (1480), amb les finestres del Palau del Príncep a Fondi i amb les de Casa Aceti i Casa Novel.li a Carínola, totes del segle XV.

A la segona meitat del Cinc-cents remuntaven les restes de la Casa Manno, en el carrer homònim que desemboca en la plaça de la Seu, on el 17 de març de 1786 nasqué l'il·lustre magistrat alguerès, Josep Manno, autor d'una fonamental història de Sardenya. L'edifici, destruït proditoriament fa alguns anys, presentava al pis superior del frontis i del costat, que donava al carrer de Santa Bàrbara, una sèrie de finestres rectangulars, algunes adornades en els muntants i en l'intradós per una motllura a cordó i per esferetes de derivació isabelina. Al centre de l'alt arquitrau hi era esculpida la decoració en flama triangular, record evident de la inflexió flamígera en les arcades del darrer gòtic i prova significativa de la simbiosi gòtico-renaixentista actuada en l'àrea hispànica. Ja al final del segle XV l'arc inflex començava a esdevenir rebaixadíssim, tant que s'acostava a l'horitzontal, com es pot constatar en les finestres del palau de la Catedral de València. Tal tipologia serà corrent en el segle successiu. I és en el Cinc-cents i en el Sis-cents que les obertures es faran rectangulars amb arquitraus monolítics i muntants motllurats. Això no només a Catalunya, sinó a tota Espanya. Citem les finestres de la Casa dels Momos a Zamora, dels últims anys del se-

gle XV, amb esferetes i motlures que es conclouen sobre l'arquitrau amb una lleu inflexió; de la Casa de las "Conchas" a Salamanca (segle XVI); del Palau de Miranda a Burgos (1545), confrontables amb les de Casa Manno; de la Universitat d'Oñate (1540-1552 aproximadament), les finestres de la Casa dels Comtes Ribagorza a Benasque (segle XVI); i a Catalunya, a més d'unes obertures del Palau de la Generalitat de Barcelona i de la Llotja de València, del final del Quatre-cents, també molt pròximes a les de l'Alguer; de la Casa municipal de Cervera (1679/88-1786); de la Casa als peus de l'escalinata del Convent de Sant Domènec a Girona (segle XVII) i, finalment, les del Palau Dalmases, de la Casa de la Plaça del Pi i del nou Palau Episcopal, a Barcelona, tots del segle XVII. Així com a Catalunya també a Sardenya compareixen obertures semblants almenys per tot el Sis-cents. Recordem només algunes finestres a Macomer (1585), Abbasanta (1655), Borore (segle XVII).

Del segle XVII és també la Casa del carrer de Santa Barbara amb belles finestres rectangulars amb grans arquitraus, adornades en els cantons interiors per una senzilla columneta alveolada, que reconduïxen als exemples citats de les cases Dalmases i de Plaça del Pi, a Barcelona.

A la planta baixa té dos portals de diferent amplària amb arquitrau tallat en la part inferior en mànec de cistell. Eren els accessos a l'escala de l'habitació, els més estret, i a la botiga, l'altre. L'esquema, del qual ha estat retrobat recentment un exemple més antic en el Carreró de Serra, però amb una ampla porta adovellada flanquejada per un pas en arc conopial, era comú en els centres comercials del passat i és encara ben apreciable en edificis del set-centista barri de la Barceloneta a Barcelona.

Les tècniques constructives i decoratives catalanes continuaren a l'Alguer fins ben avançat segle XVIII, com proven algunes habitacions del centre històric. L'arribada dels Savoia, el 1720, de fet non va comportar, almenys al principi, cap canviament cultural decisiu per a la ciutat. Solament més tard el gust italià, que, con havem vist, ja havia penetrat en l'arquitectura ciutadana, es difonia sobreposant-se a les antigues estructures.

Aldo Sari

Universitat de Sàsser

NOTES

¹ Vegeu G. F. FARA, *De Chorographia Sardiniae*, II, Torí 1835, pp. 64-65.

² Per a un millor coneixement de la història de l'Alguer com a fortalesa, vegeu: G. SARI, *La piazza fortificata di Alghero*, L'Alguer 1988.

³ *Les Quatre Grans Cròniques*, Pròlegs i notes de Ferran Soldevila, Barcelona 1983, p. 1121; G. MELONI, *L'Italia medioevale nella cronaca di Pietro IV d'Aragona*, Cagliari 1à80, p. 151, nota 2 al paràgraf 38, capítol V; R. CONDE I DELGADO DE MOLINA, *La Sardegna aragonesa*, dins *Storia dei Sardi e della Sardegna II. Il Medioevo dei giudicati agli aragonesi*, a cura de M. Guidetti, Milà 1987, p. 270.

⁴ *Les Quatre Grans Cròniques*, cit., p. 1122.

⁵ Vegeu A. SARI, *Contributo all'architettura tardo-gotica in Sardegna: la chiesa di San Francesco di Alghero*, dins «Studi in onore di Giovanni Lilliu per il suo settantesimo compleanno», a cura de Giovanna Sotgiu, Càller 1985, p. 127 i ss.; ID., *Aspetti architettonici. dins San Francesco in Alghero. Chiesa e complesso monumentale*, a cura de A. Nughes, L'Alguer 1991, pp. 93-110.

⁶ C. M. DEVILLA, *I frati Minori Conventuali in Sardegna*, Sàsser 1958, p. 556, Apèndix IV.

⁷ Arxiu Capítular de l'Alguer, ACAPA, *Auctos*, III, f. 50.

⁸ F. VICO, *Historia general de la isla y reyno de Sardena*, Barcelona 1639, VI, c. XII, f. 50.

⁹ Vegeu R. SERRA, *Il Santuario di Bonaria in Cagliari e gli inizi del gotico catalano in Sardegna*, dins «Studi Sardi», XIV-XV, 1958, p. 333 i ss.

¹⁰ R. SERRA, *Il Santuario*, cit., p. 348.

¹¹ R. SERRA, *Il Santuario*, cit., p. 346.

¹² Vegeu A. M. URGIAS, *Manoscritti e memorie per uso privato*, Biblioteca municipal de Sàsser, p. 23; i també A. ERA, *Le raccolte di carte specialmente dei re aragonesi e spagnoli (1260-1715) esistenti nell'Archivio del Comune di Alghero*, Sàsser 1927, pp. 111-112 (Reg. I, 300).

¹³ P. TOLA, *Codex Diplomaticus*, cit., segle XVI, d. IV, p. 168 i ss.

¹⁴ G. F. FARA, *De Chorographia*, cit., p. 65. Segons A. F. MATTHEO (A. F. MATTHEO, *Sardinia sacra seu episcopis sardis historia*, Roma 1758), el primer bisbe que ocupà la seu de l'Alguer fou Pere Parent, el qual el 1512 és registrat amb tal títol en els Actes del Concili Lateranense.

¹⁵ P. TOLA, *Codex Diplomaticus*, cit., segle XIV, d. CXLIX, pp. 816-817.

¹⁶ A. M. URGIAS, *Notizie antiche*, Biblioteca municipal de Sàsser, p. 36.

¹⁷ A. M. URGIAS, *Notizie antiche*, cit., pp. 36 i 40. Sant Miquel, cedida solemnement a la Companyia de Jesús el 19 de juny del 1588, fou en la segona meitat del segle XVII reconstruïda segons aquell esquema longitudinal a nau única, coberta amb volta de canó, capelles laterals i pseudotransepte adoptat per Vignola en la romana església del Jesús, palesa remeditació del prototipus albertià del Sant Andreu de Màntova subordinat a les noves exigències devocionals, que els fins contrereformistes de l'època

veien satisfetes en la major espacialitat i concentració dels buits. La nova església, d'estil rigorosament manierista faltat de qualsevol persistència gòtica, quedà per molt temps com a únic exemple d'arquitectura italiana a l'Alguer. Vegeu A. SARTI, *Il Collegio e la chiesa di San Michele di Alghero. Storia e architettura*, dins "Nuova Comunità", Any VI, n. 6, 1987.

¹⁸ ACAPA, *Noticias antiguas*, cit., I, d. I

¹⁹ Vegeu E. TODA, *Un poble català d'Itàlia. L'Alguer*, Barcelona 1888, p. 47.

²⁰ La Carta reial, ja en l'Arxiu Municipal de l'Alguer, fou publicada amb lleus variants per E. TODA, *Un poble català*, cit., p. 48.

²¹ Vegeu G. SORGIA, *La Sardegna spagnola*, Sàsser 1982, p. 48.

²² Vegeu Arxiu de la Curia de l'Alguer, *Registre de matrimonis*, 1589-1599.

²³ A. M. URGAS, *Manoscritti e memorie*, cit., pp. 36 i 79.

²⁴ N. PEVSNER, *Storia dell'architettura europea*, Bari 1966, p. 136.

²⁵ C. MALTESE, R. SERRA, *Episodi di una civiltà anticlassica*, dins AA.VV., *Sardegna*, Milà 1969, p. 348

²⁶ ACAPA, *Noticias antiguas*, I, d. 24.

²⁷ A. BOSCOLO, *Gli ebrei in Sardegna durante la dominazione aragonese da Alfonso III a Ferdinando il Cattolico*, separata de -V Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Zaragoza 1954, p. 13. Vegeu ara l'interessant treball de C. TASCA, *La comunità ebraica di Alghero fra '300 e '400*, dins *Revista de l'Alguer*, vol. I, n. 1, 1990, pp. 141-166.

²⁸ Vegeu G. SPANO, *Storia degli ebrei in Sardegna*, separata de "Rivista sarda", Càller 1875, any I, i A. BOSCOLO, *Gli ebrei in Sardegna*, cit., p. 14p. 21.

²⁹ A. BOSCOLO, *Gli ebrei in Sardegna*, cit., pp. 16-17.

³⁰ A. ERA, *Storia della Sardegna durante il regno di Ferdinando il Cattolico. I. Le vicende*, dins -V Congreso de Historia Corona de Aragón, Zaragoza 1954, p. 55 i ss.

³¹ De fonamental importància són per l'Alguer els inventaris compilats els anys 1570-1606 per Jaume Simon, notari ciutadà, i conservats a l'Arxiu d'Estat de Sàsser; els quals, gràcies a les precioses indicacions topogràfiques i a les descripcions dels interiors de les habitacions, ens tornen miraculosament intacte l'aspecte veritable del centre català entre els segles XVI i XVII.

³² Vegeu la Relació de la visita de Carles V a l'Alguer en els dies 6, 7 i 8 d'octubre de 1541, ja a l'Arxiu municipal de l'Alguer, i la seva transcripció en E. TODA, *Un poble català*, cit., p. 161 i ss.

³³ Arxiu d'Estat de Sàsser, (ASS), *Fondo Atti notarili originali. Tappa di Alghero*, notaio Simon Jaume, busta n. 1, fasc. 3, cc. 11, *Inventario di Hieronimo Guió y Duran*, 3 luglio 1571.

³⁴ ASS, *Fondo Atti notarili originali. Tappa di Alghero*, notaio Simon Jaume, busta 1, fasc. 11, cc. 24, *Inventario di Pere Tibau*, 14 dicembre 1575.